

MUZIEJUS IR KOLEKCININKAS

Gedimino Petraičio tradicinės liaudies skulptūros rinkinys

LIETUVOS
NACIONALINIS
MUZIEJUS

M U Z I E J U S I R K O L E K C I N I N K A S

Gedimino Petraičio tradicinės liaudies skulptūros rinkinys

LIETUVOS NACIONALINIS MUZIEJUS

UDK 73(474.5)(084)

Pe227

Sudarytoja Elvyda Lazauskaitė

Fotografas Kęstutis Stoškus

Redaktorė Marytė Slušinskaitė

Dailininkas Arūnas Prelgauskas

© Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012

ISBN 978-609-8039-18-4

TURINYS

7	Pratarmė
10	Rinkinio katalogas
233	Rinkinio siužetų suvestinė
234	Kolekcininko dovana muziejui
246	Summary

PRATARMĖ

Aplinkos šventinimas – sena lietuvių tautos tradicija. Sodybose, kapinėse, miškuose, laukuose ir pakelėse pastatyti kryžiai, koplytstulpiai, koplytėlės ir stogastulpiai priminė svarbias šeimos datas ir visuomeninius kaimo bendruomenės, parapijos, tautos istorijos įvykius arba mirusiųjų. Kartu jie sukūrė savitą lietuvišką aplinką, suteikė peizažui nekasdieniškos nuotaikos, pakilumo. Svetima, nuskriausta ir tuščia lietuviui būtų buvusi aplinka be jų. Atminimo paminklai statyti ir kitose katalikiškose šalyse, tačiau Lietuvoje jie išsiskyrė gausa, formų įvairove, giliu ryšiu su lietuvių savimone, katalikiškais agrariniais papročiais ir apeigomis.

Esminis atminimo paminklų elementas – šventųjų skulptūrėlės, statytos tam, kad globotų ir saugotų laukus ir gyvulius nuo nelaimių, rūpintųsi namų gerove, teiktų stiprybės sunkią valandą. Po mėgis vaizduoti šventuosius ir meninę jų raiška atspindėjo gilų kaimo žmonių tikėjimą, jų išpažintas ir puoselėtas vertybes.

Kiekvienas didesnis kaimas turėjo savo skulptorių, kurį vadino *dievdirbiu*, o jo sukurtas medinės šventųjų skulptūrėlės – *dievukais, šventukais, šventuolėliais, smūtkeliais*. Ikonografiniai šaltiniai atvaizdams kurti buvo bažnyčių paveikslai, skulptūros, maldaknygių paveikslėliai, *Šventajame Rašte* ar *Šventųjų gyvenimuose* skaitytos šventųjų istorijos. Dauguma dievdirbių kūrė neišmanydami profesionalaus meno ir kūrybos dėsnių, bet turėjo savitą vaizdavimo braižą, kuris lėmė skulptūros įvairovę ir vertę. Kanonizuotus krikščionybės vaizdinius jie interpretavo pagal savo suvokimą ir grožio supratimą. Sudėdami į kūrinius gerąsias lietuvių savybes, kartais aprengdami valstietiškais drabužiais, šventuosius iš abstrakčiojo pasaulio jie perkėlė į žemiškąją kasdienybę. Skulptūrėlės dievdirbiai drožė iš alksnio, drebulės, liepos, rečiau ąžuolo – iš tos pačios medžiagos, iš kurios statė trobesius, darė padargus ar namų apyvokos reikmenis. Dirbo paprasčiausiais įrankiais – peiliu, kalteliu, skaptuku. Skulptūrėlėms ir koplytstulpiams modeliavo iš priekio ir šonų, nugarinę pusę palikdavo plokščią, rečiau suapvalindavo, didesnių – išskobdavo; prie kryžių ir stogastulpių tvirtinamas darė plokštesnes. Kad jos būtų gražesnės ir atsparesnės drėgmei, dažydavo vandeniui atspariais augalinės kilmės ar aliejiniais dažais. Spalvas parinkdavo pagal ikonografinius kanonus.

Kryžius, 1926 m.

Šiaulių r. Pašiaušės v. Micaičių k.
Iš Adomo Varno rinkinio

Laiko ir gamtos veiksnių negailestingai veikiami mediniai atminimo paminklai ir skulptūrėlės nyko. Tik XIX amžiaus pabaigoje susirūpinta jų saugojimu – imtasi registruoti, piešti ir fotografuoti, rinkti atsiminimus apie dievdirbius, kaupti skulptūrėlių rinkinius. 2001 metais lietuvių kryždirbystė kaip unikalus reiškinys buvo įtraukta į UNESCO paveldo sąrašą.

Gediminas Petraitis gimė 1956 metais Jurbarko rajono Gudelių kaime. 1967–1974 metais mokėsi Girdžių vidurinėje mokykloje. Domėtis Lietuvos istorija ir kultūra jį paskatino šviesaus atminimo mokytojai lituanistai Birutė Stankienė ir Vincas Norkaitis, kuriuos jis iki šiol prisimena su dėkingumu ir pagarba. Vyresnėse klasėse pradėjo domėtis prieškarinėmis knygomis ir periodine spauda, rinko senas monetas, pašto ženklus. 1975–1980 metais studijavo ekonomiką Vilniaus universitete. Studijuodamas susipažino su senąja spauda besidominčiais kolekcininkais kauniečiais Juliumi Tamošiūnu ir Juozu Toliušiu, pas kuriuos pamatė liaudiškų skulptūrėlių ir Pauliaus Galaunės sudarytus liaudies skulptūros albumus. 1982–1992 metais dirbo ekonomistu ir laisvalaikiu rinko įvairią lituanistinę medžiagą. Lietuvai atgavus nepriklausomybę dar plačiau darbavosi kolekcionuodamas senas knygas, tapybą, grafiką ir tradicinę lietuvių skulptūrą. 1992 metais įkūrė vieną iš pirmųjų Lietuvoje privačių antikvariatų. Rinkdamas šventųjų skulptūrėles negalvojo apie išsamią kolekciją. Rinko tas, kurios atkreipė jo dėmesį savitumu. Įdomiausi jam buvo Pietos, šv. Jurgio, šv. Izidoriaus siužetai.

Kaupti rinkinį kolekcininkas pradėjo dar studijų metais. Pirmąją – šv. Agotos – skulptūrėlę įsigijo už savo stipendiją iš draugo Alvydo Šimaičio, gyvenusio netoli tėviškės esančiame Kavolių kaime, ir parsivežė dviračiu, atsargiai laikydamas maišą su brangiu pirkinium. Antrasis rinkinyje buvo tėviškės klėtyje kabojęs senas kryžius su Nukryžiuotuoju. Namiškiai jau nežinojo, nei kas jį dirbo, nei kaip namie atsirado, kryžius buvo senelių Petronėlės ir Antano Petraičių palikimas. Dar keletą skulptūrėlių įsigijo keliaudamas po Jurbarko apylinkes su krašto istorija besidominčiu Broniumi Feiza. Baigęs studijas susipažino su bibliofilu Kazimieru Grikšu iš Raseinių rajono Žaiginio miestelio. Iš jo įsigijo 36 skulptūrėles iš Telšių, Skuodo, Plungės apylinkių. Atsiskirdamas su dievukais Kazimieras papasakojo, kad keletą jų už du butelius samanės buvo gavęs iš sribų, kurie į juos kaip į taikinius šaudė. Kolekcininkas sumokėjo tuo metu didelę kainą, bet niekuomet nesigailėjo. Per Grikšą susipažino su salantiškiu Aleksu Gapanavičiumi, turėjusiu savo kraštui būdingų tradicinės kultūros daiktų rinkinį, kuriame tarp keleto skulptūrėlių buvo labai įspūdingas šv. Florijonas. Kelias skulptūrėles išmainė ir nusipirko, bet dėl

Švė. Mergelė Marija Maloningoji

Medis, polichromija.
auksis – 47 cm

Švč. Mergelė Marija Maloningoji

Medis, polichromija.
aukštis – 43 cm

Pieta

Medis, polichromija.

Pietos aukštis – 42 cm, angelų aukštis – 16 cm

Tėsių r. Dilevdirbys Augustinas Potockis

Šv. Barbora

Medis, polichromija.
aukštis – 36 cm

Nukryžiuotasis

Medis, polichromija.
Kryžiaus aukštis – 102x55 cm,
Nukryžiuotojo aukštis – 66 cm

Nukryžiuotasis

Medis, polichromija.

Kryžiaus aukštis – 114x60 cm,
Nukryžiuotojo aukštis – 62 cm